

KLESTENITZ TIBOR

Az *Igaz Szó* – egy keresztényszocialista hetilap útkeresése a munkássághoz

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2022.4.4>

A 19. század végén a katolikus egyház legfontosabb kísérletét a munkásság megnyerésére a keresztényszocialista program jelentette, amelyet XIII. Leó pápa hirdetett meg az 1891-ben kiadott *Rerum novarum* kezdetű körlevelében. A keresztényszocializmus azonban nem önmagában álló kísérlet volt, hanem szervesen kapcsolódott a korabeli katolicizmus társadalomszervezési erőfeszítéseivel. Ezek arra irányultak, hogy a híveket megóvják a veszélyesnek tartott külvilág különféle csábításaitól, elsősorban az ateista és egyházellenes szellemi áramlatoktól, és felépítsenek egy, az egyházzal kötődő személyek életéhez a bölcsőtől a síríg keretét nyújtó intézményrendszert. A katolikus szubkultúra – nagyrészt német mintákat követve – Magyarországon is elkezdett kiépülni: létrejött és parlamenti erővé vált a Néppárt, számtalan egyesület alakult (hitbuzgalmi, karitatív, társadalmi, gazdasági és kulturális területen egyaránt), amelyek munkáját az 1900-tól évenként megtartott országos katolikus nagygyűlés igyekezett összefogni, a közvélemény hatékony megszólítását pedig a sajtómozgalom próbálta megszervezni.¹

¹ URS ALTERMATT: *A katolicizmus és a modern kor. A svájci katolicizmus 19. és 20. századi társadalom- és kultúrtörténete*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001; ENYEDI Zsolt: *Politika a keresztjegyében. Egy politikai szubkultúra természetrajza*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998; CSIBI Norbert: „A társulás nyújtotta erő” jobb kihasználása érdekében. A katolikus társadalom megszervezésének ügye a magyarországi katolikus nagygyűléseken az első világháború előtt (1893–1913). *Századvég*, 2017. (Új folyam, 83. sz.) 55–79.; GIANONE András–KLESTENITZ Tibor: *Katolikus nagygyűlések Magyarországon*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont,

A hazai keresztényszocialista mozgalom 1903-ban indult a szombathelyi egyesület alapításával. Célkitűzéseik a korabeli meghatározás szerint a következők voltak: „A keresztény kisemberek (ipari, gyári, mezőgazdasági, háztartásbeli alkalmazottak), szóval a keresztény munkásosztály gazdasági érdekeit előmozdítani önszegélyezés és szövetségés által, igazait megvédeni és méltányos jogait kivívni, a keresztény munkások valláserkölcsei és hazafias érzületét ápolni, szellemi képzettségét és szaktudását fejleszteni.”² A kezdeményezés elsősorban a katolicizmus fellegváraiban: a Nyugat-Dunántúlon, Kassán, Pozsonyban, Nyitra, Pest és Heves megyében, valamint a Jászságban és a Bácskában tudott gyökeret verni. A fejlődés részeként 1905-ben alakult meg hivatalosan a Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetsége, két évvel később pedig önálló párt is létrejött.

A mozgalmat ma főleg politikatörténeti szempontból ismerjük Gergely Jenő alapvető jelentőségű monográfiáinak köszönhetően, amelyek döntően köztörténeti összefüggésekbe ágyazva tárgyalják a témát.³ Kevesebbet tudunk viszont a keresztényszocializmus hétköznapijairól, például a kultúr-, mentalitás- és sajtótörténeti kérdésekről, noha ez az irányzat olyan társadalom- és világértelmezési igényekkel lépett fel, amelyek népszerűsítéséhez nagy szükség volt érvelő, magyarázó, meggyőző és nevelő fórumokra.⁴ Jelen tanulmány a mozgalom központi orgánuma, az *Igaz Szó* indulásának és kezdeti útkeresésének bemutatására vállalkozik. A hetilap a katolikus sajtón belül úttörő szerepet játszott a munkásság megszólításában, és ugyan sem példány-

Budapest, 2017; KLESTENITZ Tibor: Modern katolicizmus? Vallási megújulás és politikai törekvések a dualizmus korában. In: CSIBI Norbert–SCHWARZWÖLDER Ádám (szerk.): *Modernizáció és nemzetállam-építés. Haza és/vagy haladás dilemmaja a dualizmus kori Magyarországon. Tanulmányok*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2018. 263–281.

² ERDŐSI Károly: *Szociális vezérlönyv katolikus legény-, ifjúsági- és munkás-egyesületek alakítására és vezetésére*. Szent István Társulat, Budapest, 1904. 18.

³ GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977; GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1924–1944*. Typovent Kiadó, Gödöllő, 1993.

⁴ BUZINKAY Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 304.

számát, sem közéleti befolyását tekintve nem számított befolyásos sajtóterméknek, elemzése újabb szempontokkal szolgálhat a hazai keresztényszocializmus történetéhez, amely 1919 után, a keresztény nemzeti kurzus éveiben az országos politika főáramába került.

Az *Igaz Szó* indulása

„A Prohászka püspök írásaiban szétszórt, markáns igazságok sokaknak lelkét megragadták s cselekvésre készítették, mikor Budapesten egy munkásbérház igénytelen szobácskájában két ideális lelkű ifjú összerakta pénzét és erejét, s azután ket-tecskén kiadták elvbarátaik számára szerkesztett lapjukat, az *Igaz Szót*. [...] A Práter utcai két fiú, Huszár Károly és Haller István rányomtatták lapjukra, hogy a magyarországi keresztényszocialista szervezetek közlönye. Csaknem ujjuk közül csúszott ki a vékonydongájú, kvartalakú, négyoldalú, inkább röpirat, mint újság. De akik csinálták, a lelküket vitték bele, s a két újságíró, maguk is a nép gyermekei, azt hitték, hogy eszméikkel új irányokat szabnak a magyar keresztény közéletnek. Nem is eszmék voltak azok, hanem sejtéses vágyakkal telített, az ifjúság jóhiszeműségével és ragyogó fantáziájával színezett törekvések. Hittek ügyükben és önmagukban. Belekiáltották a nagyvilágba a keresztényszocializmus nevét. Kevesen hallották meg, leginkább azok, akikben már előzőleg rezonáns hűrok feszültek.”⁵ Komócsy István klerikus, a pécsi keresztényszocialista mozgalom alapítója majdnem egy évtizeddel az esemény után erősen romantizáló képet rajzolt a hetilapról, azt sugallva, hogy az két fiatal újságíró idealista magánvállalkozásaként indult meg. Valójában azonban az alakulás intézményes keretek között történt: az 1904. május 22-én megjelent első szám szerint – a hivatalosan bejelentett adatokkal összhangban⁶ – a

⁵ Komócsy István: A magyar keresztényszocializmus szervezkedése. *Magyar Kultúra*, 1913/18. 243–244.

⁶ Vorr Krisztina: *A budapesti sajtó adattára 1873–1950*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2000. 235.

kiadó a Budapesti Keresztény Munkásegylet volt, a fejléc pedig a következőképp határozta meg a havonta kétszer megjelenő orgánomot: *Keresztényszociális munkásújság. A Keresztény Munkásegyletek központi lapja.* Főszerkesztőként Haller István, társszerkesztőként Kun András földműves és Szalánczy Andor gyári munkás szerepelt. Az utóbbi egy beszámoló alapján eredetileg a Duna-parton hordott zsákokat, mielőtt gyárban kezdett dolgozni,⁷ más információ szerint kőművessegéd volt.⁸

A főszerkesztő, az ekkor mindössze huszonhárom éves Haller István Szatmár vármegyéből származott: Szatmárnémetiben rövid ideig teológiai tanulmányokat folytatott, majd később filozófiát, illetve jogot hallgatott a budapesti tudományegyetemen. Politikai pályáját a Néppártban kezdte.⁹ Az *Igaz Szó* készítésében nagy szerepet játszott a párt egy másik fiatal aktivistája, az ekkor huszonegy esztendőes Huszár Károly, aki szintén Szatmáron végezte tanulmányait a katolikus tanítóképzőben. Mindkettejük életében fontos szerepet játszott Bodnár Gáspár lelkész, a tanítóképző oktatója, a helyi katolikus közélet központi szereplője: irodalmi tevékenységet folytatott, legényegyletet alapított, és irányította a Szatmár Egyházmegyei Irodalmi Kört. Fő tevékenységi köre a lapkiadás volt: 1884-ben részt vett a *Szatmár és Vidéke* alapításában, szerkesztette az *Iskola* és a *Katholikus Család* című orgánumokat, illetve az alsóbb társadalmi rétegek megszólítására 1886-ban létrehozta a *Téli Estéket*, ami később *Magyar Földművelő* néven jelent meg.¹⁰ Huszár alig volt tizenöt éves, amikor Bodnár segítőként megszerezte első lapkészítői tapasztalatait a *Magyar Földművelő* kötelékében.¹¹

Az *Igaz Szó* legelső száma közzétette „a lap szellemi támogatására” vállalkozó személyiségek névsorát. A listán a keresztényszocializmus országosan ismert klerikus támogatói – Giesswein

⁷ A keresztényszocialista párt II. *Dunántúl*, 1912. február 17. 2.

⁸ A keresztényszocialisták és a néppárt. *Budapesti Hírlap*, 1909. október 27. 5.

⁹ VÁSÁRHELYI Ferenc (szerk.): *A magyar országgyűlés. A főrendi és képviselőház tagjainak életrajzi adatai.* Jókai Könyvnyomdai Műintézet, Budapest, 1910. 187.

¹⁰ Irodalom, tudomány, művészet. In: BOROVSKY Samu (főszerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Szatmárnémeti.* Országos Monografia Társaság, Budapest, 1908. 103–104.

¹¹ HUSZÁR Károly: Politikai visszaemlékezés. *Kis Újság*, 1927. december 24. 3.

Sándor győri kanonok, Prohászka Ottokár egyetemi tanár, Ernszt Sándor országgyűlési képviselő – mellett helyi szinten kiemelkedő keresztényszocialista vezetők szerepeltek. Így Csepela Lajos plébános és Kablay István tanító Ózdról,¹² a szombathelyi egyesületet alapító Herényi Jenő ügyvéd, az egyetemi keresztmozgalomban ismertséget szerző Lakatos Géza ügyvédjelölt, a Néppárthoz kötődő Auer István és Türi (Tillmann) Béla hírlapírók, továbbá Trikál József fővárosi lelkész.¹³

Az első szám írásai sokat elárulnak a lapkészítők szándékairól. A vezércikket az ekkor a budapesti egyetem teológiai karán tanító Prohászka Ottokár jegyezte. Kiindulópontja szerint a társadalmi igazságosság biztosítása érdekében a munkásságot meg kell szervezni, hiszen „szervezetekben van a magára maradt, elhagyatott embernek oltalma és segítsége”. Ez a munka ugyan már korábban elkezdődött, de – Prohászka szerint – a folyamat megfertőzte „a szociáldemokrácia a maga agyrémes erjesztőjével, eszméinek bolondító csalmatagával, lázító vallástalanságával, a tömegeket szabadosságra fölszabadító agitációjával”. A velük szembeállított keresztényszocialisták forradalmi álmok dédelgetése és a társadalmi rend fenyegetése nélkül dolgoznak. „A munkásnak művelődnie kell, hogy helyét és szerepét fölértse. Nem a fogcsattogtatás s nem a véresszájú dikciók nevelnek belátást és formás életet. A gyűlölködés nem szerez sem tekintélyt, sem rokonszenvet.”¹⁴ Kuna András a kunszentmártoni szociáldemokrata térnyerésről írt, hangsúlyozva, hogy a veszélyesnek ítélt folyamat könnyedén megállítható lenne, ha a „hivatott vezetők” végre elmennének a nép közé, és vitába szállnának a baloldali agitátorokkal. Véleménye szerint „az a baj, hogy intelligens, tanult ember nálunk a néppel nem igen törődik, vezetésére, irányítására nem vállalkozik. Pedig e nép háládatos tud lenni az iránt,

¹² Ők ekkorra már virágzó keresztényszocialista közösséget és egyesületi sajtót teremtettek az iparvárosban. Nagy Péter: *A Rima vonzásában. Az ózdi helyi és gyári társadalom a késő dualizmustól az államosításig*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2016. 288–289.

¹³ Előfizetési felhívás. *Igaz Szó*, 1904. május 22. 8.

¹⁴ PROHÁSZKA Ottokár: Pünkösdi „Igaz Szó”! *Igaz Szó*, 1904. május 22. 1–2.

ki érdeklődik sorsa iránt”.¹⁵ Szalánczy Andor mintegy a gyári munkásság nevében hirdetett harcot „az Isten törvényeit megvető liberalizmus ellen, épp úgy, mint az Istent megtagadó szociáldemokrácia ellen azért, mert egyik sem ismerve Istent, az egyik kizsarol, a másik pedig elárul minket”.¹⁶ Giesswein Sándor a kisipar támogatásáról írt: szerinte a szociáldemokraták az üzemek koncentrációjában érdekeltek, hiszen a nagy gyárakban könnyebben szervezkedhetnek. Velük ellentétben viszont a keresztényszocialisták fontosnak ítélik a gyengék támogatását, ezért kiállnak a kézművesipar mellett, amit a szövetkezetek terjesztésével akarnak megőrizni.¹⁷ Huszár Károly arra emlékeztetett, hogy a keresztény munkásmozgalom alulról szerveződött meg, és „felülről” sem erkölcsileg, sem anyagilag nem támogatták megfelelően. Ezért csatlakozásra szólította a „keresztény népmentés” munkájába „az intelligenciát, a jó pásztorokat, az egyetemi keresztény polgárokat s minden igaz embert”, hiszen „nemcsak a kétkezi munkásoknak, hanem a többi társadalmi osztályoknak is részt kell venni a társadalmi mozgalmakban, mert a maga erejéből sose tudna a munkás fölemelkedni”.¹⁸

Mint láthatjuk tehát, az *Igaz Szó* a keresztényszocialista mozgalom hivatalos szócsöve volt, ám nem csak a munkásság megszólítására törekedett. Valójában a teljes katolikus társadalmat meg kívánta győzni az irányzat célkitűzéseinek jogosságáról és hasznosságáról, és a munkásság elvárásait is közvetíteni kívánta a katolikus egyház és a társadalmi szervezkedés vezetői felé. Igényei alátámasztására pedig a szociáldemokrata munkásmozgalom veszélyesnek ítélt tevékenysége jelentette az állandó hivatkozási pontot, amely ekkor valóban komoly szervezettséggel rendelkezett, és jóval több eszközzel bírt a közvélemény megszólítására, mint a keresztényszocialisták.

¹⁵ KUNA András: A munkásság helyzete Kunságban. *Igaz Szó*, 1904. május 22. 3.

¹⁶ SZALÁNCZY Andor: A magyar munkásokhoz és azok barátaihoz. *Igaz Szó*, 1904. május 22. 6.

¹⁷ GIESSWEIN Sándor: Kisiparosaink és a szociáldemokrácia. *Igaz Szó*, 1904. május 22. 6.

¹⁸ HUSZÁR Károly: Ébresszünk, tanítsunk, szervezzünk! *Igaz Szó*, 1904. május 22. 7.

A pártsajtó ügye ugyanis a kezdetektől fontos volt a Magyarországi Szociáldemokrata Párt számára: a szervezeti szabályzat külön fejezetben tárgyalta, a kongresszusok és a különböző vezetőségi ülések pedig rendszeresen napirenden tartották a témát. A párt már 1895-ben megpróbálta központi orgánumát, a *Népszavát* napilappá fejleszteni, de ennek feltételei csak tíz évvel később teremtődtek meg, amikor sikerült mintegy tízezer új előfizetőt toborozni. Az 1905-ben napilappá alakuló orgánum nagy előrelépésen ment át, a korábbi száraz, közlöny jellegű kiadvány „fokozatosan modern, nívós, a politikai és a hétköznapi élet szinte minden területét felölelő, politizáló, esetenként vita-fórummá váló hírlappá alakult át”.¹⁹ A *Népszava* olvasottsága 1912–1913-ban 35 ezer példánnyal elérte a világháború előtti csúcst. Emellett a 20. század elején gyors fejlődésnek indult a szociáldemokrata szakszervezeti sajtó, réteglapok indultak az ifjómunkások, a nőmunkások, a földművesek megszólítására, valamint helyi és nemzetiségi orgánumokat is indítottak.²⁰

Az Igaz Szó belső élete: lapkészítők, rovatok, szerkesztési elvek

Az *Igaz Szó* indulását a katolikus sajtó elismeréssel fogadta: az értelmiségnek szóló *Katholikus Szemle* a papság figyelmébe ajánlotta a „hézagpótló vállalkozást”,²¹ az *Alkotmány*, a Néppárt napilapja a gondos szerkesztést, illetve a munkásság hangjának megszólaltatását dicsérte,²² az osztrák keresztényszocialista sajtó pedig Prohászka szerepvállalását méltatta.²³ Az *Igaz Szó* működése számára ugyanakkor a keresztényszocialista mozga-

¹⁹ VARSÁNYI Erika: Hírlap vagy pártlap? Viták a *Népszava* jellegéről (1908–1933). *Múltunk*, 1999/3. 182–184.

²⁰ MUCSI Ferenc: Egy évtized a *Népszava* történetéből, 1905–1914. *Párttörténeti Közlemények*, 1976/1. 71–72.

²¹ A Szent István Társulat könyvkereskedésében megrendelhetők. *Katholikus Szemle*, 1905. szeptember (oldalszám nélkül).

²² A keresztény munkások lapja. *Alkotmány*, 1904. június 5. 7.; *Igaz Szó*. *Alkotmány*, 1904. július 8. 6.

²³ KLESTENITZ Tibor: Prohászka Ottokár alakja az osztrák sajtó tükrében. In: MÓZESSY Gergely (szerk.): *Prohászka-tanulmányok 2018–2022*. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2022. 44.

lom nem tudott szilárd anyagi és szervezeti hátteret teremteni. Az 1905-ös vezetőségi jelentés szerint a vállalkozás egy mindössze százkoronás adományon alapult, és „a szövetség valósággal roskadozik a lapfenntartás terhe alatt” annak ellenére, hogy a munkatársak ingyen szerkesztették a lapot, csupán a nyomda és a kézbesítés költségeit kellett fedezni. Saját iroda berendezése szóba sem kerülhetett, ehelyett a lapkészítőknek magánlakásokban és az *Új Lap* helyiségeiben²⁴ szerzett vendégjogra kellett támaszkodniuk.²⁵ A szerkesztő egyben mindenes ügyintézőként is szolgált: „Elkönyveli a befizetési díjakat. Minden vasárnap gyűlésre megy és többször mint nem, heti két éjjelt tölt a vonaton. Korrektor, szerkesztő, kiadóhivatali főnök, agitátor, elnök, társelnök egy személyben. Egy kis levelezés is kijut.”²⁶

A szerény körülmények ismeretében nem meglepő, hogy a munkatársi gárda gyakran cserélődött. Haller István – arra hivatkozva, hogy az *Új Lap* vezetése minden idejét igénybe veszi – már 1905 márciusában lemondott az *Igaz Szó* főszerkesztői pozíciójáról, bár továbbra is főmunkatárs maradt.²⁷ A vezetést Szalánczy Andor felelős szerkesztő és Lakatos Géza főszerkesztő vette át.²⁸ Az 1879-ben született Lakatos Szatmáron végezte gimnáziumi tanulmányait, a budapesti egyetemen lett joghallgató, majd útja a keresztmozgalomtól vezetett a keresztényszocialista szövetség főttkári megbízásáig.²⁹ Időközben a mozgalom vezetősége a sajtó felügyeletére külön lapbizottságot hozott létre. Ennek mások mellett Giesswein, Lakatos, Szalánczy és Haller

²⁴ Az *Új Lap* 1902-től jelent meg Budapesten a Katolikus Egyesületek Országos Szövetségének krajcáros bulvárlapjaként. KLESTENITZ TIBOR: A politikai bulvársajtó megjelenése – egy új műfaj a budapesti sajtópiacon. In: KLESTENITZ TIBOR–PAÁL VINCE (szerk.): *A véleményajtótól a tömegsajtóig. Fejezetek a magyar újságírás történetéből*. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017. 137–139.

²⁵ A Szövetségtanács évi jelentése. *Igaz Szó*, 1905. október 22. 4.

²⁶ Bajok, panaszok és eredmények. *Igaz Szó*, 1906. augusztus 5. 1.

²⁷ HALLER István: Szíves tudomásul. *Igaz Szó*, 1905. március 5. 1.

²⁸ Beköszöntő. *Igaz Szó*, 1905. március 12. 1.

²⁹ Lakatos Géza dr. *Igaz Szó*, 1905. április 16. 5.

lett a tagja.³⁰ A testületnek csak részben sikerült személyi állandóságot biztosítania a lapnál: Szalánczy felelős szerkesztőként biztos pont maradt, azonban a többi beosztás gyakran gazdát cserélt. 1906 januárjában új főszerkesztő (Kozma Ferenc) és új főmunkatárs (Antony Béla) állt szolgálatba,³¹ ám októberben megújult a lapbizottság, amely ismét újraosztotta a pozíciókat, és megint Lakatos lett a főszerkesztő.³² Ő ekkor már viszonylag hosszú ideig állt a lap élén, egészen 1911 februárjáig, amikor Baransky Gyula váltotta.

Az elégtelen anyagi háttér másik következménye az volt, hogy a szerkesztőség a kezdetektől számított olvasói aktív közreműködésére a tartalom előállításán terén, ami egyébként gyakran előfordult a kor katolikus sajtójában.³³ A legelső számban közölt felhívás szerint: „A munkálkodó emberiséget érdeklő minden dologról értesítsétek a szerkesztőséget. Gyűlésekről, bérharcokról, egyéb munkásmozgalmakról tudósítsatok bennünket.”³⁴ Érdeklődésük a keresztényszocialista mozgalom mellett a katolikus egyesületi háló többi szervezetére is kiterjedt, így a különböző népkörök, ifjúsági egyesületek, takarékmagtárak, gazdakörök és olvasóegyletek vezetőit is kérték, hogy számoljanak be az országos érdeklődésre számot tartó helyi eseményekről.³⁵ A *Szakegyesületi hírek* rovat kapcsán pedig tájékoztatták a reménybeli levelezőket, hogy azoknak a szakegyleteknek a munkájáról is tudósítani fognak, amelyekben a szociáldemokraták dominálnak, hiszen a „vezetők hibái” miatt nem kívánják figyelmen kívül hagyni a munkásosztályt szolgáló intézményeket.³⁶

³⁰ A további tagok: Turi Tillman Béla, Tanády Béla, Grundmann Emil, Morva Rezső, Pajlóger Antal, Fábíán János és Früchl Ede. Szövetségtanácsunk alakuló gyűlése. *Igaz Szó*, 1905. május 7. 3.

³¹ Az *Igaz Szó* olvasóihoz. *Igaz Szó*, 1906. január 1. 3.

³² A lapbizottság tagjai: Turi Béla, Haller István, Huszár Károly, Geöcze Sarolta, Apsai János, Morva Rezső, Pechó Antal, Varga Pál, Németh József, Gaiszt Antal. Az új szövetségtanács alakuló gyűlése. *Igaz Szó*, 1906. október 7. 3.

³³ KLESTENITZ Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Complex Kiadó, Budapest, 2013. 64–65.

³⁴ Keresztény munkástelevérek! *Igaz Szó*, 1904. május 22. 8.

³⁵ Szerkesztői posta. *Igaz Szó*, 1904. május 22. 15.

³⁶ Szakegyesületi hírek. *Igaz Szó*, 1904. május 22. 15.

A csekély – az induláskor nyolcoldalas – terjedelembre hivatkozva ugyanakkor a szerkesztőség a következő irányelvet határozta meg: „Sokat mondani kevés szóval.”³⁷ Emellett fontosnak tartotta az elvont tudományos magyarázatok elkerülését és a közérthető megfogalmazásra való törekvést.³⁸ 1906 tavaszán a lap arról számolhatott be, hogy örvendetesen sok cikk érkezik az olvasóktól, a beérkező szövegek azonban tartalmilag igencsak egysíkúak voltak, többségük egyszerűen a szervezkedés szükségességét bizonygatta. Ezért arra kérték az olvasókat, hogy inkább a munkásság helyi problémáiról próbáljanak meg képet adni. „Szombathelyről írja meg pl. egy lakatos, hogy mennyi ott a keresete. Hogyan tud ebből megélni. Mennyit fizet lakásért? Mibe kerül gyermekei iskoláztatása? Szóval a munkáséletből vett adatokkal kell kimutatnunk, hogy mennyire jogos a munkások azon igyekezete, hogy maguknak jobb keresetet biztosítsanak.” A szerkesztőség szerint az adatok összegyűjtése és nyilvánosságra hozatala már önmagában véve is hatalmas fegyver lehetett volna a tőkésekkel szembeni érdekérvényesítési küzdelemben. A keresztényszocialista egyesületeket szintén felszólította, hogy a közérdekű eseményekről rendszeresen tájékoztassák a lapot – ennek a mozgalmi kötelezettségnek ugyanis legfeljebb négy-öt egyesület tett eleget, sőt némely egyesületek először más lapoknak küldtek tudósítást saját rendezvényeikről.³⁹ A hasonló felhívások később is napirenden maradtak, ami jelzi, hogy a lapkészítők továbbra sem voltak elégedettek. 1910-ben például „egy mezei munkás” arra kérte sorstársait, hogy tudósítsák a lapot saját vidékük kereseti viszonyairól, hiszen ez segíthet „a munkás-zsaroló” munkaadók leleplezésében, illetve a követendő példák országos megismerésében.⁴⁰

A központnak komoly bosszúságot okoztak az olyan esetek, amikor a lelkes olvasók úgy vélték, hogy előfizetésükkel jogot

³⁷ Tisztelt Munkatársainkhoz. *Igaz Szó*, 1905. március 19. 7.

³⁸ Szerkesztői posta. *Igaz Szó*, 1904. július 20. 11.

³⁹ Miről írjunk? (Olvasóink és elvbarátaink figyelmébe.) *Igaz Szó*, 1906. április 22. 9.

⁴⁰ FEHER István: Miért hallgatnak a mezei munkások? *Igaz Szó*, 1910. december 11. 5.

szerveztek verseik megjelentetésére – noha a levelezési rovatban sokszor leszögezték, „hogy a munkásember saját életéből nagyon jó dolgokat írhat akkor is, ha verset egyáltalán nem tud írni”.⁴¹ A Keresztényszociális Egyesületek Országos Szövetségének 1908-as közgyűlésen pedig valóságos ösztűz zúdult a szerkesztőre. Az egyesület elnökeként Giesswein Sándor kifejezte reményét, hogy az *Igaz Szó* ki fogja nőni a gyermekcipőt, és a jövőben tudományos igényű írásoknak is helyt ad. Egy budapesti felszólaló kérte, hogy a szerkesztőség legyen nagyobb tekintettel a beküldött cikkekre, egy komáromi küldött pedig egyenesen felelősségre vonta egyik írásának mellőzése miatt. Egy fővárosi ügyvéd szóvá tette, hogy a lap egy olyan olvasói nyilatkozatot közölt, amit később nem lehetett bizonyítani, ezért sajtójogi elmarasztalástól kellett tartani. Egy győri küldött „élénkebb” lapot szeretett volna, és több tudományos cikket sürgetett, míg egy egri és egy előszállási keresztényszocialista a földmunkások érdekeinek felkarolását kívánta. Szalánczy Andor felelős szerkesztő minderre válaszként önérzetesen kijelentette, „hogy addig, míg a lap szerkesztője marad, nem fogadhat el utasítást, hogy mit adjon be a lapba. Ilyen utasítást a szerkesztőnek adni nem lehet”. Ezután a beérkező írásokkal kapcsolatos kifogásait részletezte, és rövid, értelmesen megírt szövegeket kért az alkalmi szerzőktől. A közgyűlés ekkor elfogadta álláspontját,⁴² néhány évvel később viszont – igaz, jóval kevésbé kiélezett helyzetben – a testület beavatkozott a szerkesztésbe, hiszen Székely János pápai küldött javaslatára felszólította a lapot, hogy gyakrabban tárgyalja a tanonckérdést.⁴³

Az *Igaz Szó* 1905 májusától a következő önmeghatározást hirdette fejlécében: *a kisemberek érdekeit képviselő keresztényszocialista újság*. Ez arra utal, hogy – a korabeli néplapok gyakorlatával összhangban⁴⁴ – igyekezett különféle szolgáltatások nyújtásával is magához kapcsolni az olvasókat. Már a legelső lapszám felhívta a figyelmet, hogy a szerkesztőség „bármely kérdésben szívesen szolgál felvilágosítással”, ha az olvasó a kérdéses

⁴¹ Szerkesztői üzenetek. *Igaz Szó*, 1909. február 14. 7.

⁴² Ötödik évi közgyűlésünk. *Igaz Szó*, 1908. december 13. 3., 5.

⁴³ Országos Szövetségünk VII. évi közgyűlése. *Igaz Szó*, 1911. január 29. 4.

⁴⁴ KLESTENITZ TIBOR: *A politikai bulvársajtó megjelenése*. I. m. 149.

esetet „hüen, őszintén és röviden” megírja, amire a választ a szerkesztőségi posta rovatban vagy magánlevélben kaphatta meg.⁴⁵ Később pedig megbízható jogi tanácsokat is ígértek.⁴⁶

A szolgáltató jelleg jól tetten érhető a kezdeti rovatstruktúrában: a lap legfontosabb egysége az elsősorban egyesületi, szakmai szervezeti híreket közlő *Hírek a munkásvilágból* címet viselte, amely mellett külön rovat adott információkat a munkásság egészségvédelmét érintő kérdésekről, a jog útvesztőiben való eligazodást pedig a *Munkások jogvédelme*, illetve a *Kúriai döntések és magyarázatuk* című összeállítások segítették.⁴⁷

A politikailag különösen feszült időszakokban a munkatársak rendkívül rövid, tömör, közérthető utasítások közzétételével igyekeztek orientálni a közösséget. 1905 nyarán, amikor a Néppárt a nemzeti koalíció részeként a Fejérváry-kormányral szemben igyekezett csatasorba állítani híveit, az *Igaz Szó* is mozgósította táborát. Ezt a célt rendhagyó módszerekkel szolgálta: a július 9-i számban számos rövid, vastagon szedett, cím nélküli felszólítás, szentencia jelent meg, amelyek a lehető legközérthetőbb módon próbálták meg összefoglalni a vezetőség elvárásait. A szövegek – egyebek mellett – helyi egyesületek, illetve szakosztályok alapítására, a bérmozgalmak összehangolására, az egyesületi sajtó tanulmányozására, illetve a belső egység megőrzésére ösztönöztek.⁴⁸ Két felszólítás a nyilvános politikai szerepvállalásokkal kapcsolatos elvárásokat közvetítette: „Aki nyilvános gyűléseinken nem jelenik meg, olyannak tekinthető, mint aki nem mer színt vallani. Mikor kilépünk a küzdőtérrre, akkor minden ép-kézláb ember ott legyen”, illetve: „A más meggyőződésen lévőket bántalmazni alávalóság, amelyet egy keresztényszocialistának sem szabad elkövetni. Aki azonban meg hagyja magát ijeszteni és elvének megvallásától eláll, az gyáva. Köztünk ilyen ne akadjon”.⁴⁹ A nyár folyamán még számos hasonló szentenciát közöltek

⁴⁵ Figyelem! *Igaz Szó*, 1904. május 22. 8.

⁴⁶ Cím nélkül. *Igaz Szó*, 1904. november 20. 2.

⁴⁷ *Munkások jogvédelme*. *Igaz Szó*, 1904. június 19. 4.

⁴⁸ *Igaz Szó*, 1095. július 9. 1–6.

⁴⁹ *Igaz Szó*, 1905. július 9. 7.

a belső egység megteremtése, a mozgósítás, illetve a gyülekezési jog békés gyakorlása érdekében.

Fejlesztési kísérletek

A munkatársak kezdettől fogva a szűkre szabott működési keretek tágitására törekedtek: már 1904 szeptemberében kifejezték szándékukat a hetilappá alakulásra, amihez az előfizetők számának megduplázását tűzték ki célul.⁵⁰ A szerkesztőségben úgy látták, hogy a budapesti keresztényszocialisták aktív kampányt folytatva mindent meg is tettek e cél érdekében, vidéken azonban „nagyon is könnyelműen fogják fel e fontos kérdést”.⁵¹ Az erőfeszítések végül sikerrel jártak, és 1905 januárjától az *Igaz Szó* hetilapként jelent meg.

A következő fontos lépés a politikai lappá alakulás volt, amihez azonban jelentős összegű kaució letételére volt szükség.⁵² Szaláncy 1905 márciusában arról írt, hogy sok panasz érkezett hozzájuk a politikai témák hiánya miatt. „Ma hasonló az *Igaz Szó* egy oly kardhoz, amelynek éle nincsen. Nem vág, csak üt. Ütése fáj, de az ellenfél azért harcképtelen nem lesz. Ha pedig politikai lappá lesz, éles kard lesz belőle” – indokolta a fejlesztési tervet.⁵³ Az áttörés májusban következett be, amikor Giesswein a Keresztényszociális Egyesületek Országos Szövetségét irányító testület, a szövetségtanács ülésén bejelentette, hogy egy névtelen adakozó kölcsönként a rendelkezésükre bocsátotta a kaució összegét, így lehetővé vált az *Igaz Szó* számára a politikával való foglalkozás.⁵⁴ A lapban azonnal meg is jelent az *Ország-Világ*

⁵⁰ HALLER István: Előre! *Igaz Szó*, 1904. szeptember 20. 2.

⁵¹ Az *Igaz Szó* olvasóihoz. *Igaz Szó*, 1904. november 5. 2.

⁵² Az 1848: XVIII. törvénycikk értelmében az a nem naponként kiadott időszaki lap, „amelynek tartalma akár részben, akár egészben politikai tárgyak körül forog”, csak úgy jelenhetett meg, ha a tulajdonos 5000 forint (később: 10 000 korona) értékű biztosítékot helyezett letétbe a sajtóvétségek esetén kiszabott büntetések fedezetére.

⁵³ SZALÁNCZY Andor: Menjünk előre! *Igaz Szó*, 1905. március 5. 2.

⁵⁴ Szövetségtanácsunk alakuló gyűlése. *Igaz Szó*, 1905. május 7. 3.

című rovat, amely – viszonylag kis terjedelemben – politikai híreket közölt, és természetesen a vezércikkek is politizálódtak.

A kaució összegét azonban vissza kellett fizetni. A lap gyűjtést indított e célra, és ösztönzőképpen rendszeresen közölte az adakozók nevét.⁵⁵ Amint a szerkesztőség megjegyezte: „Ez a rovat, mint hőmérő, jelzi a magyar társadalom valóságos, mert áldozatra is kész elismerését a keresztényszociális mozgalom iránt.”⁵⁶ A gyűjtés azonban igencsak lassan haladt. 1905 augusztusáig az összeg mintegy ötöde, 2577 korona jött össze,⁵⁷ majd ősszel teljesen elapadt az adakozási kedv.⁵⁸ A kérdést ezért fokozatosan levették a napirendről, hogy néhány év múlva egy váratlan összefüggésben kerüljön elő újra: miután a Néppárt egyik vezető politikusát, Csernoch Jánost kinevezték csanádi püspökké, az *Igaz Szó* nyilvánosságra hozta, hogy ő volt a névtelen adakozó, aki püspökként „a nemes cselekedetet egy újabb nagylelkűséggel tetézte: az *Igaz Szó* kaucióját odaajándékozta lapunknak”.⁵⁹

A gyűjtés kudarca ellenére a lap a fejlődés jeleit mutatta: 1906 januárjában a terjedelem heti tizenkét oldalra növekedett, aminek köszönhetően nagyobb súlyt kaptak a helyi egyesületi beszámolók, nőtt az irodalmi jellegű szövegek aránya, és néhány új rovat is megjelent, amelyek közül a Geöcze Sarolta által vezetett *A munkásnők ügyei* volt a legjelentősebb. Májusban – abban a reményben, hogy ez lehetővé teszi a heti kétszeri megjelenést – kampányt indítottak ezeröttszáz új előfizető toborzására, ezt a törekvést azonban nem koronázta siker. 1906 végén újabb változás történt: átálltak a háromhasábos tördelésre, viszont a terjedelmet nyolc oldalra csökkentették. A fejlécen ismét változás történt, megjelent *A keresztényszocialisták hivatalos politikai lapja* felirat. A keresztényszocialista mozgalom fejlődését jelezte, hogy új sajtóorgánumok is keletkeztek. Az 1908-as közgyűlésen a felsorolásban a horvát nyelvű *Naše Novine*, a *Bácskai Napló*, a Besztercebányán megjelenő szlovák nyelvű *Naše Noviny*, a győri

⁵⁵ Az *Igaz Szó* kauciója. *Igaz Szó*, 1905. május 14. 2.

⁵⁶ Az *Igaz Szó* kauciója. *Igaz Szó*, 1905. június 25. 2.

⁵⁷ PAUER Károly: Lapunk ügye. *Igaz Szó*, 1905. augusztus 20. 4.

⁵⁸ Az *Igaz Szó* alapja. *Igaz Szó*, 1905. szeptember 10. 3.

⁵⁹ A csanádi püspök az *Igaz Szó*nak. *Igaz Szó*, 1908. április 5. 3.

Összetartás, illetve a pozsonyi *Christlich Soziale Zeitung* szerepelt.⁶⁰

Az *Igaz Szó* 1906-ban ezerötszáz előfizetővel rendelkezett, ami egy év alatt háromezzerrel nőtt.⁶¹ A fizetési fegyelem lazasága miatt azonban a lap folyamatosan anyagi problémákkal küzdött. 1909 elején például kétezer megrendelő volt még adós az előfizetési díjjal, noha sokan közülük „buzgó keresztényszocialista előharcosnak”, illetve tehetős embernek számítottak. Az is gondot jelentett, hogy a földmunkások jelentős része – a vidéki olvasási szokásokkal összhangban – csak a téli hónapokra rendelte meg a lapot. Ráadásul az egyesületek és a szakszervezetek csak utólag számoltak el a lap árával a központnak, és a számlát gyakran nagy késedelemmel rendezték. A vezetőség ezért számtalanszor sürgette, hogy valamennyi egyesület tegye kötelezővé a tagjai számára az *Igaz Szó* megrendelését.⁶² Igaz, később már azzal is megelégedtek volna, ha legalább két tag járattott volna közösen egy példányt.⁶³

A lapkészítők ugyanakkor lépéseket tettek az olvasói igényekhez való alkalmazkodás érdekében is: 1909 márciusától például elindították a rejtvényrovatot, amivel a szórakoztatás és a tartalom változatosabbá tétele mellett céljuk volt az „elterjedés elősegítése”.⁶⁴ Az olvasók kegyét időnként árukapcsolással is keresték: például az előfizetőknek kedvezményes áron kínálták a *Budapesti Bazár* című divatlapot, amit különösen előnyösnek tüntettek fel „a mai súlyos gazdasági viszonyok között”, hiszen a lap szabásmintáinak segítségével a női ruhák könnyen elkészíthetővé váltak házilag.⁶⁵ A vidéki olvasók megfelelő kiszolgálása érdekében 1910-ben a lapzártá időpontját csütörtökről szerda

⁶⁰ Ötödik évi közgyűlésünk. *Igaz Szó*, 1908. december 13. 2.

⁶¹ GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. I. m. 38.

⁶² HUSZÁR Károly: *Az Igaz Szó ügye*. *Igaz Szó*, 1909. január 31. 3.; FEHÉR István: *Munkástegetvéreimhez*. *Igaz Szó*, 1909. február 21. 7.

⁶³ A Szövetségtanács: *Jelentés a Keresztényszociális Szövetség 1910. évi működéséről*. *Igaz Szó*, 1911. január 15. 2.

⁶⁴ Tessék megfejteni. *Igaz Szó*, 1909. március 21. 7.

⁶⁵ Rendkívüli kedvezmény lapunk t. előfizetőinek. *Igaz Szó*, 1910. január 9. 6.

délre hozták előre, a lap ezáltal már szombaton elérhető lett az ország legtávolabbi vidékein is.⁶⁶

Emellett igyekeztek hatni a mozgalom tagjainak lelkiismeretére, és – összhangban a kor katolikus sajtómozgalmának gyakorlataival⁶⁷ – szigorú morális követelményeket állítottak eléjük. Egy jellegzetes sajtóügyi szemrehányás például a következőket állította: „A keresztényszocialisták kilentized része sem nem járhatja, sem nem olvassa, annál kevésbé terjeszti az *Igaz Szót*. Melyik keresztényszocialistának jutna eszébe, hogy kisiparos, kigazda vagy munkás ismerősének felolvassa lapunk azon cikkét, amely alkalmas arra, hogy közönyös felebarátunkban felébressze a saját ügye iránt való érdeklődést? [...] Az *Igaz Szó* már régen napilap lehetne, vagy legalább hetenkint háromszor megjelenhetne, ha a keresztényszocialistáknak csak fele megtenné azt és fele annyi erővel, lelkesedéssel, mit ellenségeink saját érdekükben tesznek.”⁶⁸ A keresztényszocialisták a sajtótámogatás terén követendő mintaként tekintettek a szociáldemokratákra, mint akik öntudatosan kiálltak saját lapjaik mellett. 1909-ben például arra hivatkozva buzdítottak az *Igaz Szó* terjesztésére, hogy a baloldali aktivisták egyetlen alkalommal 1250 új előfizetőt szereztek a *Népszavának*.⁶⁹ Az elvi iránymutatáshoz időnként drasztikusabb lépések is társultak: a pécsi egyesület például 1910-ben megelégette, hogy számos tag nem fizetett az *Igaz Szó* példányaiért, ezért a hátralékosoknak egyszerűen beszüntette a lap kihordását.⁷⁰

A sajtó iránti közönyösség feloldása érdekében a mozgalomban felvetették a nyilvános sajtóünnepélyek, „sajtóvasárnapok” rendezésének ötletét – ezt az előfizető-toborzó módszert ekkor már a szociáldemokraták, de a katolikus sajtómozgalom is hatékonyan alkalmazta.⁷¹ A szerkesztőség 1909-ben kérte az egye-

⁶⁶ Hírek mindenfelől. *Igaz Szó*, 1910. november 27. 6.

⁶⁷ KLESTENITZ Tibor: *A katolikus sajtómozgalom*. I. m. 80–83.

⁶⁸ Csak a magunk erejéből. *Igaz Szó*, 1910. május 1. 3.

⁶⁹ BERTALAN István: Munkássajtó és szervezkedés. *Igaz Szó*, 1909. május 2. 6.

⁷⁰ Az *Igaz Szó* kihordásának rendezése. *Pécsi Újlap*, 1910. november 6. 1.

⁷¹ KLESTENITZ Tibor: A „sajtóapostolok”. A Katolikus Sajtóegyesület és az egyházi elit oszloposodási törekvései a századelőn. *Századvég*, 2005. (Új folyam, 36. sz.) 146–147.

sületektől, hogy pünkösd ünnepéhez kapcsolódva, a lap indulásának ötödik évfordulójára emlékezve tartsanak agitációs napot, ünnepélyt, népgyűlést, amit használjanak fel új előfizetők szerzésére.⁷² Két év múlva pedig a közgyűlés kötelezően előírta az egyletek számára legalább évi egy sajtóünnepély szervezését.⁷³ Ebben a vonatkozásban a pécsi szervezet állt az élen, ahol a sajtó ügyét ügyesen összekötötték az augusztus 20-i népünnepélyekkel. 1911-ben a helyi katolikus körben rendezett sajtóünnepély délután katonazene mellett, mulattató társasjátékokkal kezdődött. Este a keresztényszocialista párt titkára mondott beszédet, majd egy komikus szórakoztatta a közönséget kupléival és vicceivel. A műsor után cigányzenével kísért tánccest kezdődött, amely „jó kedvben, fesztelen hangulatban tartotta a fiatalságot”. Az est jelentős bevételt hozott, amit a keresztényszocialista sajtó támogatására fordítottak.⁷⁴

Ellenségkép: a szociáldemokraták az *Igaz Szó* tükrében

Mint azt már láthattuk, az *Igaz Szó* létrejöttében fontos tényező volt a szociáldemokrácia társadalmi hatását ellensúlyozó szándék. A katolikus véleményformálók a baloldali munkásmozgalmat a hagyományos értékek – haza, vallás, család, tulajdon – elárulásával vádolták, vezetőit pedig idegenként, nemzetietlenként bélyegezték meg.⁷⁵ Ez a felfogás tetten érhető a hetilapban is, amely a szociáldemokrácia hiteltelenítésének szándékával gyakran pengetett antiszemita hürokat. A legelső lapszám egyik cikke szerint például a szociáldemokrácia nem más, „mint a zsidó világnép hatalmi törekvése a nem zsidó népek anyagi elnyomására, azok faji érzésének, történelmi hagyományainak és hitmeggyőződésének a kipusztítására. A zsidók által kitalált

⁷² A nagy program. *Igaz Szó*, 1909. május 9. 1.

⁷³ Országos Szövetségünk VII. évi közgyűlése. *Igaz Szó*, 1911. január 29. 4.

⁷⁴ Keresztény szocialisták a katolikus sajtóért. *Pécsi Újlap*, 1911. augusztus 29. 1.

⁷⁵ SCHLETT István: *A szociáldemokrácia és a magyar társadalom 1914-ig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. 183–184.

és a zsidók által irányított szociáldemokrácia osztályharcot szít, forradalmi zavart akar mindenáron”.⁷⁶

A keresztényszocializmus a szociáldemokrata mozgalommal szemben szerveződött meg, ezért az *Igaz Szó* szerzői kiemelt figyelemmel követték a baloldali munkássajtó állásfoglalásait. 1904 nyarán a lapkészítők zokon vették, hogy a *Népszava* nem foglalkozott az *Igaz Szó* indulásával, amit azzal magyaráztak, hogy saját táborát félti a versenytárs megjelenésétől, majd megfogadták, hogy megszólalásra fogják kényszeríteni az ellenfelet.⁷⁷

A keresztényszocialisták alapvetően a munkásmozgalomban részt vevők meggyőzésére, saját táborukba való átvezetésére törekedtek. „Gyűlöljük ugyan a rosszat, de mint keresztények szeretjük bennük az embert s [...] sohasem teszünk különbséget a szociáldemokrata és keresztény munkás között” – jelentették ki. Fő kifogásaikat a gazdasági szervezkedéssel nem összefüggő szociáldemokrata programpontra – így a vallásellenes megnyilvánulásokra⁷⁸ – összpontosították, elvetették a tőkés és a munkás közötti antagonisztikus érdekellentét marxi tételét, továbbá kritizálták a munkásmozgalmi vezetők „piszkos” eszközeit követők szerzésére.⁷⁹ A sztrájkmozgalmak mögött egyfajta trükköt véltek ugyanis felfedezni: szerintük a szocialisták gyakran nem gazdasági okok miatt léptek sztrájkba, hanem saját táboruk növelésére: „Azt mondják, ha eredménnyel jár a bérharc, a munkásság majd nekik köszöni a sikert, ha pedig elbukik a sztrájk, akkor nagyobb lesz az elégtelenség, ami ismét csak a szociáldemokrata vezérek malmára hajtja a vizet.”⁸⁰ Úgy vélték továbbá, hogy „a vallás magánügy” tétel valójában csupán a tö-

⁷⁶ H. K.: Kik azok a szociáldemokrata vezérek? *Igaz Szó*, 1904. május 22. 9.

⁷⁷ Budapesti munkás. *Igaz Szó*, 1904. június 5. 11.

⁷⁸ A kérdés megítélése a szociáldemokraták körében sem volt egységes. Garami Ernő például a pártkongresszuson „elutasította az 1903-as év elején kiadott, s a párt kiadványaként terjesztett *Csuhások* című füzetet, melynek militáns antiklerikalizmusa nemcsak a lelkiismereti szabadságot sértette, hanem a szociáldemokrácia célkitűzésével szimpatizáló tömegek vallásos érzését is”. VARGA Lajos: *Garami Ernő. Politikai életrajz*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1996. 59–60.

⁷⁹ HALLER István: Gyűlöljük-e a szociáldemokratákat? *Igaz Szó*, 1904. június 19. 1–2.

⁸⁰ Visszaélések a sztrájkokkal. *Igaz Szó*, 1904. május 22. 10.

megek megtévesztésére szánt, a baloldal „keresztényellenességét” leplező eszköz, aminek alátámasztására a *Népszava* antiklerikális hangvételű cikkeit idézték.⁸¹

Szintén élénk figyelemmel követték a munkásmozgalom belső életét, amivel kapcsolatban arról kívánták meggyőzni olvasóikat, hogy a szociáldemokraták ellenkultúrája valójában semmivel sem jobb az általuk megdönteni kívánt polgári társadalomnál, sőt az előbbi teljes egészében az utóbbi leképeződése. Egy alkalommal például arról írtak, hogy Garami Ernő vezetőtársaival együtt tudatosan elnyomja belső ellenzékét, majd kijelentették: „A magyarországi szociáldemokrata párt egészen a polgári pártok és társadalom módjára szervezkedik. A szociáldemokrata világban is vannak vezetők és vezetettek; olyanok, akik a pártadóból élnek, és akik a pártadót fizetik [...] Hát mi különbség van a polgári és szociáldemokrata társadalom között Magyarországon ma? Az, hogy az egyiknek Tisza István meg Perczel Dezső a vezetője, Vaszary Kolozs a papja – a másiknak meg Bokányi Dezső, Weltner Jakab meg Garami Ernő és több más Jakabok.”⁸² E felfogás szerint a szociáldemokraták aggódva figyelték a keresztényszocializmus terjedését, mivel saját táboruk megcsappanásától – és ennek következtében életszínvonaluk romlásától – féltek.⁸³ Ez a politikai katolicizmus körében élő sztereotípiát újrahazsnosítása volt, amely szerint a szocialista aktivisták egyetlen célja zsebük megtöltése a pártadó megcsapolásával.⁸⁴

A szociáldemokraták iránti kiemelt figyelmet az is indokolta, hogy a két tábor hívei között nem létezett végleges elhatárolódás, éppen ellenkezőleg: a rendszeresen megtartott munkásgyűléseken sok esetben szociáldemokraták és keresztényszocialisták egyaránt részt vettek.⁸⁵ Az átjárhatóság lehetőségére utal a

⁸¹ Egy vörös a vallásról. *Igaz Szó*, 1904. július 20. 9.

⁸² KOMÓCSY István: A szociáldemokraták a nép ellen (A mezei és a pesti cucilisták harca). *Igaz Szó*, 1904. július 20. 3. – A „Jakabok” megnevezés a szociáldemokrata vezetőkre vonatkoztatva gyakran előforduló antiszemita kiszólás volt a keresztényszocialisták részéről.

⁸³ PETRÁSEK Aladár: Le az álarccal! *Igaz Szó*, 1908. június 21. 3.

⁸⁴ SCHLETT István: I. m. 182.

⁸⁵ GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. I. m.

Budapesti Hírlap beszámolója is, amely szerint az első keresztényszocialista egyletek rendre volt szociáldemokrata munkások kilépése után jöttek létre, amit egy-egy sztrájkmozgalom során létrejövő meghasonlás váltott ki.⁸⁶ (A kortárs megfigyelés igazolása azonban további vizsgálatokat igényelne.)

Ezért aztán különösen fontos volt, hogy az *Igaz Szó* a munkásgyűlések történéseit a keresztényszocialisták számára megfelelően interpretálja, illetve hogy megpróbálja hitelteleníteni a *Népszava* híradásait. A helyszíni riportok szinte kivétel nélkül azonos sémát követtek, miszerint az eszmék összecsapásában a keresztényszocialista szónokok fényes diadalt arattak. A beszámolóiban gyakran előfordultak állandó elemek: például, hogy a szociáldemokrata szónokok érvelés helyett inkább érzelmkeltéssel dolgoztak, a társadalmi problémákért a keresztényszocializmust okolták, viszont adósak maradtak saját programjuk konstruktív kifejtésével. A keresztényszocialista szónokok viszont részletesen ismertették saját érveiket, tudományos hivatkozásokkal cáfolták az ellenoldalt, és fellépésük annyira meggyőző volt, hogy a szociáldemokrata többség – mintegy a vereség beismeréseképpen – végül csak úgy tudta megállítani diadalmenetüket, hogy egyszerűen megvonta tőlük a szót.⁸⁷ Az *Igaz Szó* szerint a híres szociáldemokrata szónokok közül egyeseket már az is feszélyezett, hogy egyáltalán ellenvéleménnyel kerültek szembe a gyűléseken. Bokányi Dezső szombathelyi beszéde kapcsán például arról tudósított, hogy a rutinos közszereplő zavarba jött az ellenfelek közbeszólásaitól, és fellépése végül igencsak rosszul sikerült. Ezt a helyi lapokra való hivatkozáson kívül azzal igyekezett alátámasztani, hogy a *Népszava* – a kármentésre törekedve – nem számolt be a gyűlésről.⁸⁸ Az *Igaz Szó* szerint a munkáslap még magyarázkodásra is kényszerült emiatt: alkalmi tudósítója állítólag ceruzával írta meg jelentését, és mire a levél Budapestre ért, olvashatatlanná vált – ez a keresztényszocialista interpretá-

⁸⁶ A keresztényszocialisták és a néppárt. *Budapesti Hírlap*, 1909. október 27. 5.

⁸⁷ Lásd például A pécsi szocialista gyűlés. *Igaz Szó*, 1904. július 8. 6–7.

⁸⁸ Hólyagpukkanás Szombathelyen, vagy csütörtököt mondott öregagyü. *Igaz Szó*, 1904. augusztus 5. 4.

ció szerint „csak ürügy volt és igen szerencsétlen kifogás az ot-tani fölsülés leplezésére”.⁸⁹ Ez a közlés azonban manipulatív volt: ugyan Bokányi július 30-án tartott felolvasást Szombathelyen *A klerikalizmus és a szocializmus* címmel,⁹⁰ és az eseményről a *Népszava* valóban nem adott beszámolót, ám a keresztényszocialista lap által említett szabadkozó közleménynek sincs nyoma.⁹¹

Az *Igaz Szó*ban rendszeresen tudósítottak olyan állítólagos esetekről is, amikor a munkásgyűléseken konfliktus alakult ki a szociáldemokraták és a keresztényszocialisták között. 1904 szeptemberében a székesfehérvári munkásegylet alakuló ülésén például egy káplán a szociáldemokraták erőszakosságáról szó-nokolt, mire a jelen levő szocialisták hangosan tiltakozni kezdtek. A tudósítás szerint ekkor egy Németh István nevű építőmunkás megmutatta fizikai sérüléseit, amelyeket amiatt szerzett, mert nem tudta időben befizetni a szakpénztárba a hozzájárulást, ezért az „elvtársak” elégtételt vettek rajta. „Erre a hatalmas bizonyítékra szoci uramék jobbnak látták elhallgatni s lassan ke-reket oldottak.”⁹²

Szintén visszatérő elem a beszámolókbán, hogy a gyűlésen az ellenfél képviselője felszólítás ellenére sem tudta megcáfolni ellenfelét, sőt egyes esetekben a munkásvezérek állítólag elismeréssel nyilatkoztak a keresztényszocialista szónokról.⁹³ Egy paksi gyűlésen a szociáldemokraták kiküldték az emelvényhez egyik vezetőjüket, ő azonban nem mert megszólalni, mire a több-ezres közönség kinevette a „szegény, félrevezetett” munkást.⁹⁴ Egy angyalföldi gyűlésre a baloldaliak állítólag annyira készültek, hogy legalább százötven főt „vezényeltek ki”, ennek ellené-

⁸⁹ Szerkesztői posta. *Igaz Szó*, 1904. augusztus 5. 11.

⁹⁰ *Népszava*, 1904. július 30. 6.

⁹¹ A *Népszava* ugyan június 30-án közölt egy választ egy szombathelyi levelezőjének, azonban ez nem vonatkozhatott az ugyanazon a napon tartott Bokányi-féle gyűlésre. „Tudósításukat nem közöljük, mivel ceruzával írták. Ezerszer üzentük már, hogy ceruzával írt dolgokat nem közlünk. Azonkívül a tudósítást nem öt nap múlva kell beküldeni, hanem rögtön.” *Népszava*, 1904. július 30. 7.

⁹² Keresztény munkásegylet Székesfehérvárott. *Igaz Szó*, 1904. szeptem-ber 20. 5.

⁹³ Például: Gyűléseink. *Igaz Szó*, 1904. november 5. 12.

⁹⁴ A paksi népgyűlés. *Igaz Szó*, 1905. november 12. 3.

re a vita során kisebbségben maradtak, és egy elvtárs „azt a hülye kifogást kockáztatta meg a keresztényszocializmus ellen, amelyet helyeselne, csak azzal nincs kibékülve, hogy miért nem házasodhatnak meg a katolikus papok? A választ csattanósan Huszár Károly megadta, mire a gyűlés véget ért”.⁹⁵

Talán ezeknek a beszámolóknak is része lehetett abban, hogy a *Népszava* szerzői – akik eleinte jobbra nem reflektáltak az *Igaz Szó* létrejöttére – 1905-től foglalkozni kezdtek a keresztényszocialista lappal. Úgy vélekedtek, hogy „soha egy igaz szó nem járt” benne, továbbá „a nyilvánosság teljes kizárásával jelenik meg és csak jogcímül szolgál a fanatikus és naiv lelkek megpumpolásához”. Felfogásuk szerint a keresztényszocializmus „a kizsákmányolók által pórázon vezetett csapat”, képviselőinek nem szabad önálló véleményt kifejezniük, csupán az a feladatuk, hogy „a keresztény szellemet, vagyis a butaságot és önfeláldozást” hirdessék.⁹⁶

A gyűlések leírása kapcsán a lap nagyon hasonló eszközöket alkalmazott, mint az *Igaz Szó*. Példaként lássuk a Váci úti vasmunkások 1905. júliusi összejöveteléről szóló beszámolót! A *Népszava* szerint Malasits Géza elvtárs beszédében leplezte a keresztényszocialisták által terjesztett rágalmakat, majd az ellentábor tagjaihoz fordult, felszólítva őket, „mondják el azt, amit szemét lapjaikban a vezetőség ellen szórnak”. Először senki sem jelentkezett, majd végül „minden ízében remegve lép elő Früchtl [Ede] keresztényszociális, aki kijelenti, hogy ő mint riporter van a gyűlésen jelen, nem érzi hivatva magát felszólalni. Teszársz [Károly] elvtárs bebizonyítja, hogy ott, ahol nyilvánosan szembe kell állaniok, reszketve elbűnnek, csak sötét odúikból okádják hazug vádjaikat”.⁹⁷ A *Népszava* szerint a korábban már említett paksi népgyűlés sem pont úgy zajlott le, mint ahogyan az ellentábor lapja leírta. A baloldali napilap beszámolója szerint ugyanis – amely néhány nappal korábban jelent meg, mint a keresztényszocialista hetilap cikke – az eseményen a szociáldemokraták válaszolni akartak egy káplán szavaira, aki az *Igaz Szót* dicsérte,

⁹⁵ Budapest – Angyalföld. *Igaz Szó*, 1905. június 25. 4.

⁹⁶ Lecke a keresztény-szociálisoknak. *Népszava*, 1906. július 1. 4.

⁹⁷ Keresztény-szociálisok és kozákjaik. *Népszava*, 1905. július 25. 9.

és a *Népszavát* szidalmazta, de felszólalásuk megakadályozására a szervezők inkább berekesztették a gyűlést.⁹⁸

Az *Igaz Szó* propagandáját szolgálták a jellegzetes „megtéréstörténetek” is, amelyek azt voltak hivatottak dokumentálni, hogy a mozgalomban csalódott szociáldemokraták örömmel léptek át a keresztény munkásokhoz. A lap például lelkesen tudósított egy székesfehérvári kőművesgyűlésről, ahol mintegy hatvan munkás váltott táborot. Szószólójuk szerint „ők sohasem helyeselték a vallásgyalázást és nemzetköziséget, és mozgalmuk csakis nyomasztó anyagi helyzetüknek javítására irányult”.⁹⁹ Egy Budapest környéki munkástelepülés, Kossuthfalva keresztényszocialista egyesületének pénztárosa múltjára visszaemlékezve írt pálfordulásáról, és komoly önkritikával értelmezte a baloldali mozgalomban töltött éveit. „Eleinte vakon mentem a Jakabok feje után, minden szavukat elhittem, azt hittem, hogy szentül úgy van minden, amint azt a véresszájű demagógok mondják és a *Népszava* zsidólap írja, de később beláttam, hogy nagyot botlottam, mert mindaz, amit azok a zsarnoklelkű »vezér urak« mondanak és írnak, annak a fele sem igaz, nekik egyetlen egy céljuk van, az, hogy a munkásnépet az ő fejőstehenükké tegyék és ők úri módon élhessenek.”¹⁰⁰

Megtéréstörténetek az irodalmi anyagban is előfordultak. Egy elbeszélés például két munkás vitáját mutatta be: a szociáldemokrata fél a marxista eszméket Isten akaratával akarta igazolni, hiszen az Úr minden embert egyenlőnek teremtett; a keresztényszocialista viszont Jézus szavait idézve vetette el az egalitárius társadalom vízióját: „szegények mindenkor lesznek veletek”. Az elbeszélés szerint ezzel óriási hatást gyakorolt beszélgetőtársára, aki a vörös agitáció nyomán korábban őszintén elhitte, hogy már közeleg az idő, amikor a világforradalom nyomán örökre megszűnik a szegénység. A megvilágosodás hatására

⁹⁸ Egy szomorú népgyűlés. *Népszava*, 1905. november 18. 4.

⁹⁹ A nemzetközi szocialisták kudarca. *Igaz Szó*, 1904. szeptember 5. 7.

¹⁰⁰ HOMOLA János: Miért lettem keresztény szocialista. *Igaz Szó*, 1906. május 13. 9–10.

a férfi elment a keresztényszocialista munkásegyletbe, ahol a tagok nagy örömmel üdvözölték új társukat.¹⁰¹

Az *Igaz Szó* készítői alapvetésként kezelték, hogy az ellentábor sajtója megbízhatatlan és alacsony színvonalú. Egy olvasói kérdésre kifejtették: a keresztényszocialisták nyugodtan olvashatják a *Népszavát*, hiszen „az ott látható ostoba és aljas rágalomok és hazugságok” csak erősíteni fogják elkötelezettségüket.¹⁰² Ennek a képnek az alátámasztására rendszeresen beszámoltak a munkássajtót elmarasztaló bírósági ítéletekről a *Kifogyhatatlan* rovat cím alatt,¹⁰³ illetve számos cikkben igazították helyre az ellenoldal sajtóját.¹⁰⁴ Alkalmanként még az olvasók aktív hozzájárulását is kérték a *Népszava* „leleplezéséhez”: 1905 augusztusában például biztosak voltak abban, hogy a szociáldemokraták nem lesznek képesek megtartani az általuk tervezett kétszázötven népgyűlést, és olvasóiktól kértek beszámolókat ezekről, nehogy a *Népszava* fiktív győzelmi jelentéseket közölhessen a valójában tucatnyi érdeklődő előtt zajló „tömegdemonstrációkról”.¹⁰⁵

Mindössze egyetlen olyan tényező akadt a szociáldemokraták tevékenységében, amelyet az *Igaz Szó* készítői pozitív színben tüntettek fel: a mozgalmi sajtó támogatása.¹⁰⁶ 1904 októberében például arra hívták fel a figyelmet, hogy a baloldal munkásszaklapjai összesen 55 ezer példányban jelennek meg (három évvel korábban ez a szám még csak 12 ezer volt), amihez a *Népszavát* még hozzá sem számították. Ezzel szemben egy keresztény munkáslap „még legmerészebb álmában sem gondolhat 12 000 példányra, vagy akár csak a felére is”.¹⁰⁷

¹⁰¹ ADORJÁN: Meglesz a kézfogó. *Igaz Szó*, 1905. január 15. 3.

¹⁰² Szerkesztői posta. *Igaz Szó*, 1904. július 20. 11.

¹⁰³ Kifogyhatatlan rovat. *Igaz Szó*, 1905. február 5. 4.

¹⁰⁴ Külön rovat. *Igaz Szó*, 1908. május 17. 7.

¹⁰⁵ Az a bizonyos 250 népgyűlés. *Igaz Szó*, 1905. augusztus 13. 3.

¹⁰⁶ KUNCSIK János: A mi kötelességünk. *Igaz Szó*, 1904. június 19. 7.

¹⁰⁷ A munkás-szaksajtó Magyarországon. *Igaz Szó*, 1904. október 20. 10.

Egyháziasság és egyházkritika

Az *Igaz Szó* a munkásság megszólítása mellett a katolikus társadalmon belül is igyekezett támogatókat szerezni, ebben a vonatkozásban pedig kiemelt jelentőséggel bírt a klérus rokonszenvének megnyerése. A 20. század elején a munkásság szervezkedésének gondolata az egyháziak konzervatív felfogású csoportjai számára még akkor is riasztó lehetett, ha az kimondottan a keresztény értékekre hivatkozva történt,¹⁰⁸ az *Igaz Szó* ezért gyakran hangsúlyozta a munkásság ragaszkodását vallásához. Egy jellegzetes példa erre: „Szokatlan látványosságban volt része Besztercebánya közönségének böjt első vasárnapján. Hosszú sorokban, zárt katonai rendben vonult végig a városon néhány száz munkás a vártemplom felé. [...] Szerényen, feltűnés nélkül kezdték meg a működésüket, csak most, már megerősödve léptek a nyilvánosság elé, s ekkor is, első tetteikkel megmutatták, hogy keresztény munkások: elmentek meghallgatni a böjti prédikációt.”¹⁰⁹ A leírás tökéletesen megfelelt a klérus eszményképének, amely a katolikus társadalmat hierarchikusan felépített, zárt táborként, „jól szervezett hadsereggént” képzelte el.¹¹⁰

Az is árulkodó, hogy a hetilapban nem találjuk nyomát olyan eseteknek, amikor a papságnak a munkások nyilvános hitvallása iránti túlzott elvárásai válságot okoztak a helyi egyesületekben. A gyakorlatban ugyanakkor ez – a jeles katolikus szociálpolitikus, Kovrig Béla visszaemlékezése szerint – problémák forrása lehetett. Például amikor egy egyesület tagjai a helyi plébános nyomására testületileg vonultak fel valamilyen ünnep alkalmával, ám „másnap a műhelyekben munkatársaik viccelődéseinek és gúnyolódásainak voltak kitéve, a legtöbbjük lelkesedése megtört, és ettől kezdve inkább távol maradtak a szervezettől.”¹¹¹

¹⁰⁸ GIANONE András–KLESTENITZ Tibor: I. m. 131–136.

¹⁰⁹ Besztercebánya. *Igaz Szó*, 1905. április 16. 4.

¹¹⁰ MOREL Gyula: Tekintély és szabadság a mai társadalomban és az egyházban. *Szolgálat*, 1970/8. 11.

¹¹¹ KOVRIG Béla: *Katolikus demokratikus és szociális reformmozgalmak Magyarországon*. Szerk.: PETRÁS Éva. Barankovics István Alapítvány–Gondolat Kiadó, Budapest, 2019. 151.

Az *Igaz Szó* a klérus támogatását nem csupán a mozgalom vallásos kötődéseinek kidomborításával próbálta meg elnyerni, hanem a kötelességérzetére való apellálással is. Ezért alkalmanként igencsak szemrehányó hangvételű, felháborodott írásokban kritizálták az egyháziak szerepvállalásának hiányát. „A papság ölbe tett kézzel nézi küzdelmünket, olyik tudomást sem vesz róla, két országos tekintélyt s néhány, a tíz ujjunkon elszámolható vidéki lelkészt kivéve, egyetlen egy sem vesz aktív részt a keresztényszociális mozgalomban, sem anyagi, sem erkölcsi támogatásukkal nem dicsekedhetünk, mintha csak tőlünk is úgy idegenkednének, mint a szociáldemokratáktól. [...] Végre is tudnunk kell, mi a véleménye, mi a szándéka a papságnak a keresztényszociális mozgalommal szemben: helyesli-e vagy ellenzi? Ha igen, akkor tessék cselekedni! Ha nem, akkor tessék ezt nyíltan kimondani!”¹¹²

A szemrehányások ugyanakkor sokszor nem lelkiismeretvizsgálatra, inkább kritikák megfogalmazására ösztönözték a katolikus közösség tagjait. A Néppárt lapja, az *Alkotmány* például már 1905-ben olvasói levelet közölt, amely szerint a keresztényszocialista mozgalom túlságosan is a katolikus elit támogatására szeretne hagyatkozni, pedig a szociáldemokraták példája azt mutatja, hogy elsősorban maguknak a munkásoknak kell megteremteniük a szükséges feltételeket saját munkájukhoz. „Ha ezenkívül mások is adakoznak az ő céljaikra, az nagyon jó és siettetí a mozgalom terjedését, de semmi esetre sem lehet a mozgalom terjedésének sarokpontja, melyen esetleg egészen meg is dőlhetne az egész mozgalom.”¹¹³

A keresztényszocializmus ráadásul a püspöki karból csak egészen elenyésző számú támogatót mondhatott magáénak,¹¹⁴ így Városey Gyula kalocsai érseket, majd az 1905-ben székesfehérvári püspökké kinevezett Prohászka Ottokárt. És bár később jelentős fegyvertényt jelentett, hogy a gyors egyházi karriert befutó és 1913-ban a hercegprímási székbe kerülő Csernoch János

¹¹² CSIKÓS Endre: A papság és a keresztény munkásmozgalom. *Igaz Szó*, 1904. augusztus 5. 4.

¹¹³ MSZ: A keresztény szocializmusról. *Alkotmány*, 1905. július 16. 5.

¹¹⁴ KONDOR József: Komoly szavak. *Igaz Szó*, 1906. március 11. 7.

egyértelműen támogatta őket,¹¹⁵ a helyzet csak lassan javult. Megítélésük bizonytalanságára jellemző, hogy 1911 januárjában Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök körlevelében ajánlotta az egyházmegye papságának az *Igaz Szót*, ugyanekkor viszont Szombathelyen az egyházhatóság kifejezetten megtiltotta olvasását a papnövendékek számára.¹¹⁶

A lap számára a kispapok hozzáállása reménysugár volt, akikről úgy vélték – főleg a kaució összegyűjtése során –, hogy jó példát mutatnak az egyházi társadalomnak, miután felismerték: ha nem akarnak „nyáj nélküli pásztor” lenni, dolgozniuk kell a munkásságért, és az *Igaz Szó* rendszeres olvasásával megismerhetik a munkásmozgalmat.¹¹⁷ Nagy örömmel számoltak be a példaképként méltatott Blaschke József esztergomi papnövendék tevékenységéről, aki áldozatos munkájával elérte, hogy a szemináriumban a lap példányszáma a kezdeti huszonöttről száztizenkettőre növekedett, és Esztergom városában is szerzett negyven új előfizetőt.¹¹⁸

A klérust azért is kritizálták, mert megítélésük szerint túlságosan belesimult a fennálló társadalmi rendbe, és nem vállalt kockázatot a munkásság érdekeiért. Egy konkrét eset kapcsán például nehezményezték, hogy a Fejér megyei Iszkaszentgyörgy plébánosa nem tiltakozott a helyi uradalom gyakorlata ellen, ahol a vasárnapi munkáért komoly pluszpénzt fizettek, elvonva ezzel a katolikusokat a templomlátogatástól. „Panaszkodunk, hogy rossz a nép, nincs hitélete, hogy veszedelmesen terjed a vörös szocializmus és sajnos, sok községben maga az erkölcs öre alszik”¹¹⁹ – vonták le a tanulságot.

Amikor Fehér István mezei munkás 1910-ben kétrészes cikkében kereste a földművesek hiányos szervezettségének felelőseit, arra jutott, hogy ennek a társadalmi rétegnek a hivatott vezetői – azaz a papság és a tanítók – egyszerűen nem érdeklődnek a

¹¹⁵ GIANONE András–KLESTENITZ Tibor: I. m. 139.

¹¹⁶ Az *Igaz Szó* mellett és az *Igaz Szó* ellen. *Igaz Szó*, 1911. január 6.

¹¹⁷ Egy kispap: A növendékpapokhoz. *Igaz Szó*, 1905. szeptember 24. 2–3.

¹¹⁸ Egy szép példa. Ki követi? *Igaz Szó*, 1906. április 22. 5.

¹¹⁹ Sz. J.: Hogy készül a szocializmus? *Igaz Szó*, 1904. december 20. 8.

munkásság életviszonyai iránt.¹²⁰ 1911-ben a hetilap egy meg nem nevezett jászvidéki község plébánosát állította pellengérré, aki kijelentette, hogy „elvben” támogatja a keresztényszocialistákat. A keserű kommentár szerint „ha az ilyen hivatott vezetőktől függne a kereszténység jövő sorsa, akkor a nép mindig éretlen lenne »elvben« és teljesen a nyakunkra ülnének a szabadkőművesek és szociáldemokraták a valóságban”.¹²¹

Az *Igaz Szó* rendszeresen szemére hányta az egyházi intézmények vagyongazdálkodóinak, hogy nem érvényesítik a felekezeti összetartás igényét, és üzleti döntéseiket kizárólag anyagi szempontok alapján hozzák. 1908-ban például arról panaszkodtak, hogy a Pápa városában működő egyházi intézmények döntően szociáldemokrata munkásokat alkalmaztak, keresztényszocialistákat alig. Ezt a katolikus társadalomszervezési törekvések csődjeként értékelték.¹²² Pár hónappal később egy esperes levélét idézve számoltak be hasonló esztergomi jelenségekről, majd kommentárjukban kijelentették: „csinálhatunk népszövetséget, keresztényszociális egyesületet, indíthatunk mozgalmat a katolikus sajtóért, nem ér az semmit. A munkásságnak nem alamizsna, hanem munka kell! A munkásságtól furcsa azt kívánni, hogy erre meg arra a katolikus célra áldozzon, de cserébe nem adunk neki semmit, hanem hizlaljuk ellenségeinket!”¹²³

1910-ben lelkesen támogatták a katolikus nagygyűlés határozatát, amely azt kérte a püspöki kartól, hogy az egyházi birtokokat ne nagybérlőknek juttassák, hanem hosszú távú földbérletek formájában adják keresztény kisgazdáknak és földmunkásoknak.¹²⁴ Szalánczy véleménycikkében a keresztényszocialisták által létrehozott bérlőszövetkezeteket ösztönözte, hogy mielőbb forduljanak földigényeikkel a nagybirtokosokhoz, hiszen egy ilyen kéréstől „nem zárkozhatnak el azok, akik katolikusok és magya-

¹²⁰ FEHÉR István: Miért hallgat a mezei munkásnép? *Igaz Szó*, 1910. december 4. 3.

¹²¹ De csak elvben! *Igaz Szó*, 1911. április 2. 6.

¹²² SZEIFT István: Miért nem szaporodunk? *Igaz Szó*, 1908. március 1. 7.

¹²³ Egy levél. Az Esztergom című lapnak írta Gonda Béla esperes-plébános. *Igaz Szó*, 1908. augusztus 30. 2.

¹²⁴ GIANONE András–KLESTENITZ Tibor: I. m. 130–131.

rok, legyenek bár egyháziak vagy világi főurak”.¹²⁵ (A püspöki kar egyébként támogatásáról biztosította a kezdeményezést.¹²⁶)

A papság szerepe még egy összefüggésben foglalkoztatta az *Igaz Szó* szerzőit, akik úgy vélték, hogy a klérussal szembeni elvárások – paradox módon – a keresztényszocialista mozgalmon belüli szolidaritás erősödését is hátráltatják. 1906-ban arról panaszkodtak, hogy a budapesti központ a tagegyesületek közönye miatt tengődik, hiszen mindössze két egyesület küldte be tagsági díját. Az érdektelenség fő okát abban látták, hogy a munkások a tehetős papságtól várták volna a központi intézmények támogatását – ami a valóságban nem történt meg.¹²⁷ Hasonló következtetésekre jutott 1908-ban Szalánczy is, aki kifejezte csalódottságát, mert az egész országban terjeszteni kívánt keresztényszocialista naptár érdekében mindössze tizenöt káplán és plébános, illetve két tanító ajánlotta fel közreműködését. A szociáldemokratákkal rokonszenvező értelmiség bezzeg teljes erővel támogatja saját mozgalmi sajtóját, írta, majd feltette a kérdést: „hol vannak a katolikus vezérférfiak, a katolikus ügyvédek, orvosok, a papság kilencven percentje, amely csak tizedrészét tenné az *Igaz Szó* érdekében, amit ott tesznek a maguk érdekében. Mindenáron egyöntetű keresztény mozgalmat akarnak csinálni! Szép! De a mi lapunkat azért a más katolikus mozgalmak vezetői nemhogy terjesztenék, de még nem is ismerik!”¹²⁸

Összegzés

Az *Igaz Szó* a keresztényszocialista mozgalom szervezeti keretei között jött létre 1904-ben, működését nagyban meghatározták a szerény munkakörülmények. Az anyagi és szervezeti feltételek elégtelensége következtében a szerkesztők igyekeztek minden le-

¹²⁵ SZALÁNCZY Andor: Lássuk a tettet! *Igaz Szó*, 1910. november 20. 1. 1–2.

¹²⁶ BEKE Margit (szerk.): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892–1918 között*. Szent István Társulat, Budapest, 2018. 405.

¹²⁷ Bajok, panaszok és eredmények. *Igaz Szó*, 1906. augusztus 5. 2.

¹²⁸ SZALÁNCZY Andor: Ezek is keresztényszocialisták? *Igaz Szó*, 1908. január 5. 1.

hetséges módszert felhasználni lapjuk fejlesztése érdekében, és szívesen támaszkodtak az olvasóktól érkező alkalmi beszámolókra, levelekre, véleményekre.

Az *Igaz Szó* a munkásság megnyerését tűzte ki fő céljául, és igyekezett saját táborába csábítani a szociáldemokrata tábor kiábrándult tagjait. Ennek érdekében folyamatosan napirenden tartotta a baloldali munkásmozgalom eseményeit, rendszeresen beszámolt a fontosabb megmozdulásokról, gyűlésekről – fő szempontja azonban a propaganda volt, ezért tudósításai erősen sematikus jegyeket mutattak, és sok esetben elrugaszkodtak a valóságtól. Bár a hetilap elvi szinten hitet tett a teljes munkásság egysége mellett, a gyakorlatban a propaganda elsőbbsége érvényesült, és a rivális baloldali munkásmozgalomról degradáló elemeket alkalmazó gúnyképeket rajzolt.

A hazai keresztényszocializmus a századfordulón lendületbe jövő katolikus társadalomszervezési elképzelések részeként, azokhoz szorosan kapcsolódva jött létre. Ennek megfelelően az *Igaz Szó* központi gondolata a szervezkedés volt – mint láthattuk, a lap levelezői annyira gyakran írtak az összefogás szükségességéről, hogy a szerkesztőség kénytelen volt figyelmeztetni őket a változatosabb témaválasztás szükségességére. A szervezkedés igénye magába foglalta a munkásság jogos igényeinek kielégítésén túl a felekezeti öntudat megerősítését, a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó katolikusok közötti szolidaritás megeremtését, az egységes intézményrendszer létrehozását.

Mindez elvileg jól illeszkedett a katolikus klérus hierarchikus társadalomszervezési elképzeléseihez. A gyakorlatban azonban az egyházi elit jelentős része csak a saját követeléseikhez tömegtámogatást nyújtó segéderőként, a „jól szervezett hadsereg” közlegényeként gondolt a keresztényszocialistákra, és inkább elfeledkezett arról, hogy a katolikus társadalmi szolidaritás igényéből következően újfajta köteleességek hárulnak rá.

Az *Igaz Szó* ugyan kezdettől fogva kifejezetten feladatának tekintette, hogy a katolikus elitet megpróbálja informálni a mozgalom működéséről, és rávegye annak támogatására, azonban nem mutathatott fel sok sikert. Majdnem tíz évvel a lap indulása után a keresztényszocializmus egyik klerikus támogatója a

következő látteleletet fogalmazta meg: „A papság, mely az utolsó két évtizedben sokat áldozott, keresztényérzésű politikusainkkal egyetemben a keresztényszocialista zászlóbontásban nem új területek meghódítását, nem új nézőpontok felállítását, hanem sok tekintetben saját magának dezavualását [meghazudtolását] látta. Ezenkívül jókora része a demokratikus haladásoknak és minden szocializmusnak – sajnos – meggyőződéses ellenzője.”¹²⁹

¹²⁹ Komócsy István: *A magyar keresztényszocializmus*. I. m. 246.